Čtyři důkazy Heronova vzorce

JIŘÍ BLAŽEK

Pedagogická fakulta JU, České Budějovice

Při výuce geometrie se žáci na středních škol setkávají s tzv. Heronovým vzorcem, který udává výpočet obsahu S trojúhelníku ABC pomocí délek jeho stran. Jeho znění je následující:

$$S = \sqrt{s(s-a)(s-b)(s-c)}, \tag{1}$$

kde a,b,c jsou délky jeho stran a $2s = a + b + c$.

V tomto článku uvedeme čtyři způsoby, pomocí nichž lze Heronův[1)] vzorec odvodit.

Nejprve uvedeme poměrně známé algebraické odvození vzorce (1). Dále uvedeme tři geometrická odvození, přičemž první z nich je připisované právě Heronovi.

1. způsob odvození

Při obvyklém označení hlavních prvků v trojúhelníku ABC platí pro jeho obsah

$$S = \frac{1}{2}ab\sin\gamma.$$

Tento vztah upravíme do tvaru

$$4S^2 = a^2b^2\sin^2\gamma. \tag{2}$$

Z kosinové věty plyne

$$\cos\gamma = \frac{a^2+b^2-c^2}{2ab}, \tag{3}$$

kde γ je velikost úhlu, který svírají strany a a b trojúhelníka.

1) Hérón z Alexandrie (10–75) pracoval v Músaionu v Alexandrii, což byla jakási starověká analogie dnešní Akademie věd. V tehdejší době to byla nejprestižnější instituce svého druhu na světě. Dodnes není jasné, zda Hérón vzorec skutečně objevil nebo zda ho pouze převzal od Archiméda, který žil zhruba dvě století před ním [3].

Vztah (2) postupně upravíme užitím (3):

$$
\begin{aligned}
4S^2 &= a^2b^2\sin^2\gamma = a^2b^2(1-\cos^2\gamma) = \\
&= a^2b^2\left(1-\left(\frac{a^2+b^2-c^2}{2ab}\right)^2\right) = \frac{1}{4}\left(4a^2b^2-(a^2+b^2-c^2)^2\right) = \\
&= \frac{1}{4}\left(2ab+a^2+b^2-c^2\right)\left(2ab-a^2-b^2+c^2\right) = \\
&= \frac{1}{4}\left((a+b)^2-c^2\right)\left(c^2-(a-b)^2\right) = \\
&\qquad\qquad = \frac{1}{4}(a+b+c)(a+b-c)(a-b+c)(-a+b+c).
\end{aligned}
$$

Tedy

$$S^2 = \frac{(a+b+c)}{2}\cdot\frac{(a+b-c)}{2}\cdot\frac{(a-b+c)}{2}\cdot\frac{(-a+b+c)}{2},$$

což po snadné úpravě dává vzorec (1).

2. způsob odvození (Heronův)

Uvažujme trojúhelník ABC. Nechť se jemu vepsaná kružnice se středem I dotýká stran AB, BC, CA po řadě v bodech Z, X, Y (obr. 1). Platí $|AZ| = |AY| = s-a$, $|BZ| = |BX| = s-b$, $|CX| = |CY| = s-c$.

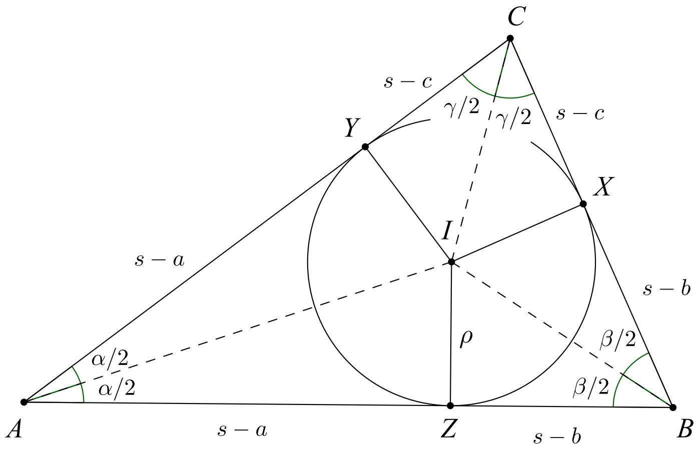

Obr. 1 Kružnice vepsaná a délky úseček

Klíčovou fází důkazu je vyjádření poloměru ρ kružnice vepsané trojúhelníku ABC pomocí délek jeho stran. Platí

$$S = \frac{1}{2}(a + b + c)\rho = s\rho.$$

Za tímto účelem sestrojíme dvě kolmice: přímku kolmou k úsečce AB v bodě A a přímku kolmou k úsečce IB v bodě I. Tyto kolmice se protnou v bodě E. Dále označme F průsečík přímky IE s přímkou AB (obr. 2).

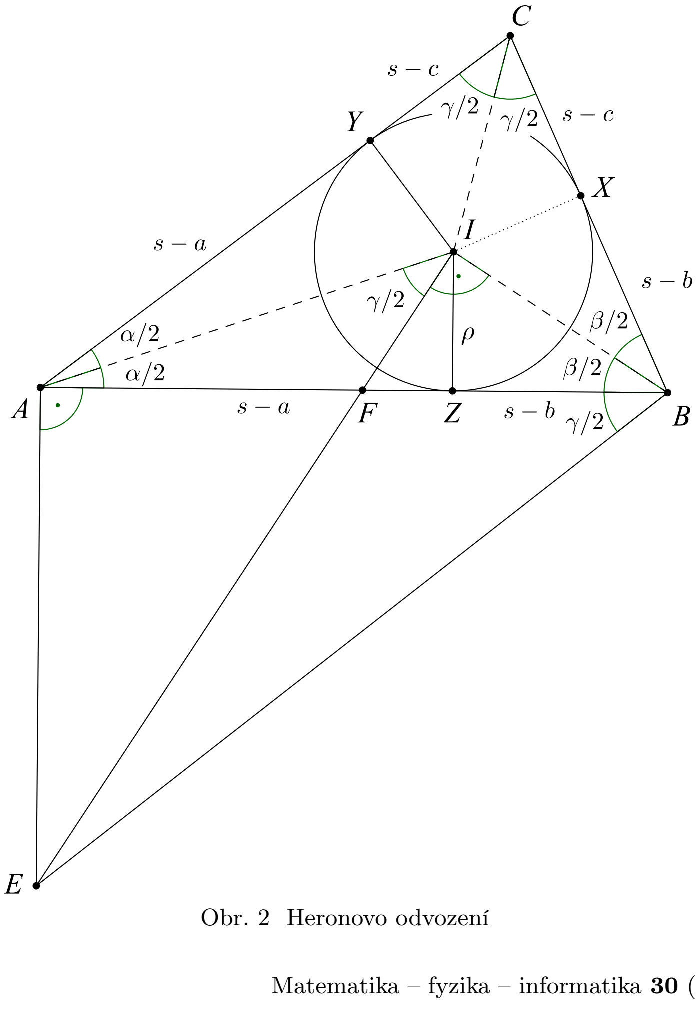

Obr. 2 Heronovo odvození

Platí

$$|\sphericalangle AIB| = 180^\circ - \frac{\alpha}{2} - \frac{\beta}{2} = 180^\circ - \left(\frac{\alpha}{2} + \frac{\beta}{2} + \frac{\gamma}{2}\right) + \frac{\gamma}{2} = 90^\circ + \frac{\gamma}{2},$$

z čehož plyne, že $|\sphericalangle AIE| = \frac{\gamma}{2}$. Čtyřúhelník $EAIB$ je tětivový, neboť body A a I leží na Thaletově kružnici s průměrem EB (kružnice opsaná čtyřúhelníku na obrázku v zájmu přehlednosti chybí). Podle věty o obvodových úhlech je $|\sphericalangle ABE| = |\sphericalangle AIE| = \frac{\gamma}{2}$. Důsledkem této skutečnosti je podobnost trojúhelníků AEB a YIC (věta *uu*). Platí tedy

$$|AE| : |AB| = |YI| : |YC|,$$

či jinak zapsáno

$$\frac{|AE|}{c} = \frac{\rho}{s - c}.$$

Pokud jsou si dva zlomky rovny, pak zlomek vytvořený podílem součtu jejich čitatelů a součtu jejich jmenovatelů je jim též roven, proto

$$\frac{\rho}{s - c} = \frac{|AE| + \rho}{s} \tag{4}$$

Dále, v souladu s označením na obr. 2 platí

$$\frac{|FZ|}{s - a} = \frac{|FZ|}{|AZ|} = \frac{|FI|}{|EI|} = \frac{|IZ|}{|AE| + |IZ|} = \frac{\rho}{|AE| + \rho}. \tag{5}$$

Vynásobením levých a pravých stran rovností (4) a (5) obdržíme

$$\frac{\rho}{s - c} \cdot \frac{|FZ|}{s - a} = \frac{\rho}{s}.$$

Odtud

$$|FZ| = \frac{(s - a)(s - c)}{s}. \tag{6}$$

Podle Eukleidovy věty o výšce v pravoúhlém trojúhelníku FBI platí

$$\rho^2 = |IZ|^2 = |FZ| \cdot |ZB| = |FZ| \cdot (s - b),$$

což po dosazení za $|FZ|$ ze vztahu (6) dává po úpravě

$$\rho^2 = \frac{(s - a)(s - b)(s - c)}{s}. \tag{7}$$

Následným využitím vzorce $S = \rho s$ obdržíme vztah (1).

3. způsob odvození

V tomto odvození budeme, kromě kružnice vepsané s jejími dotykovými body X, Y, Z, uvažovat i kružnici připsanou, například straně a trojúhelníku. Její střed nechť je I_A, dotykové body s přímkami AB, AC označme po řadě Z_A, Y_A a dotykový bod se stranou BCoznačme X_A (obr. 3).

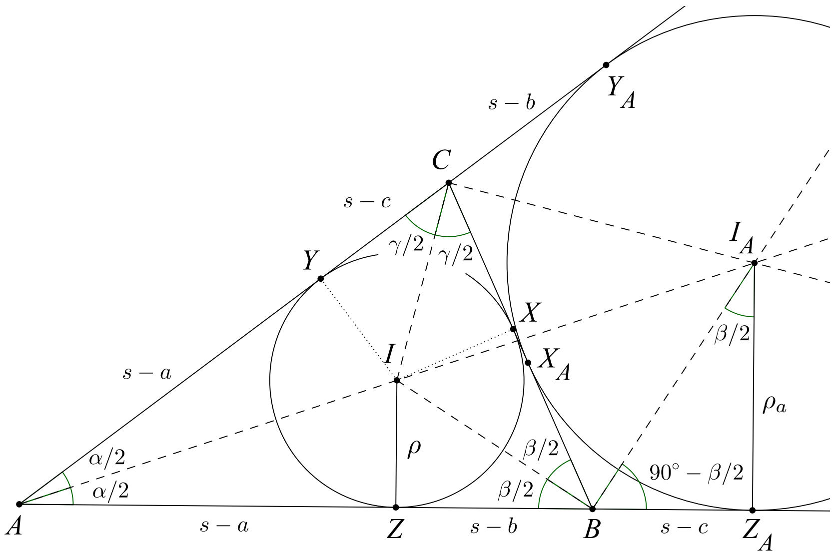

Obr. 3 Třetí odvození Heronova vzorce

Nejdříve uvedeme jeden známý fakt a jedno pozorování. Je známo, že $|AZ_A| = s$ a tedy $|BZ_A| = |AZ_A| - |AB| = s - c$. Dále, trojúhelníky IZB a BZ_AI_A jsou podobné (podle věty uu), neboť jsou oba pravoúhlé a $|\sphericalangle IBZ| = \frac{\beta}{2}$, $|\sphericalangle I_ABZ_A| = 90° - \frac{\beta}{2}$.

Nyní přistoupíme k vlastnímu důkazu. Z podobnosti trojúhelníků AIZ a AI_AZ_A plyne

$$\frac{\rho}{s-a} = \frac{|IZ|}{|AZ|} = \frac{|I_AZ_A|}{|AZ_A|} = \frac{\rho_a}{s}, \quad \text{resp.} \quad \frac{\rho}{\rho_a} = \frac{s-a}{s}, \tag{8}$$

kde ρ_a je poloměr kružnice připsané straně a.

Z podobnosti trojúhelníků BIZ a I_ABZ_A plyne

$$\frac{\rho}{s-b} = \frac{|IZ|}{|ZB|} = \frac{|BZ_A|}{|Z_AI_A|} = \frac{s-c}{\rho_A}.$$

Obdržíme

$$\rho\,\rho_a = (s-b)(s-c). \tag{9}$$

Vynásobením rovnic (8) a (9) dostaneme

$$\rho^2 = \frac{(s-a)(s-b)(s-c)}{s},$$

což stejně jako v předešlém případu vede na Heronův vzorec.

4. způsob odvození

Tentokrát budeme uvažovat všechny tři kružnice připsané stranám trojúhelníku ABC. Značení bodů z předchozího důkazu konzistentně rozšíříme ve shodě s obr. 4.

Nejprve dokážeme identitu

$$|AB| \cdot |AC| = |AI| \cdot |AI_A|. \tag{10}$$

Jelikož CI a CI_A jsou osy vedlejších úhlů, svírají pravý úhel. K analogickému poznatku dospějeme v případě os BI a BI_A. Čtyřúhelník BI_ACI je tedy tětivový a I_AI je průměr kružnice k jemu opsané. Nyní uvažme osově souměrný obraz C' bodu C podle osy I_AI (na obr. 4 zakreslen není). Tento bod leží na kružnici k opsané čtyřúhelníku a navíc leží na přímce AB. Pokud $|AC| \neq |AB|$, pak $C' \neq B$ a mocnost $m(A)$ bodu A ke kružnici k je rovna

$$m(A) = |AI| \cdot |AI_A| = |AC'| \cdot |AB| = |AC| \cdot |AB|.$$

V případě $|AC| = |AB|$ není obtížné dokázat, že kružnice k se dotýká stran AB a AC a vztah (10) zůstává v platnosti.

Z obr. 4 plyne dále identita

$$|AC| \cdot |AB| = |AI_C| \cdot |AI_B|. \tag{11}$$

(Dokážeme ji detailně v úloze 1 na str. 25.)

Heronův vzorec pak získáme postupnou úpravou vztahu

$$S = \frac{1}{2} \cdot |AC| \cdot |AB| \cdot \sin\alpha. \tag{12}$$

Jelikož $\sin\alpha = 2\sin\frac{\alpha}{2}\cos\frac{\alpha}{2}$, přepíšeme (12) do tvaru

$$S = |AC| \cdot |AB| \cdot \sin\frac{\alpha}{2} \cdot \cos\frac{\alpha}{2}.$$

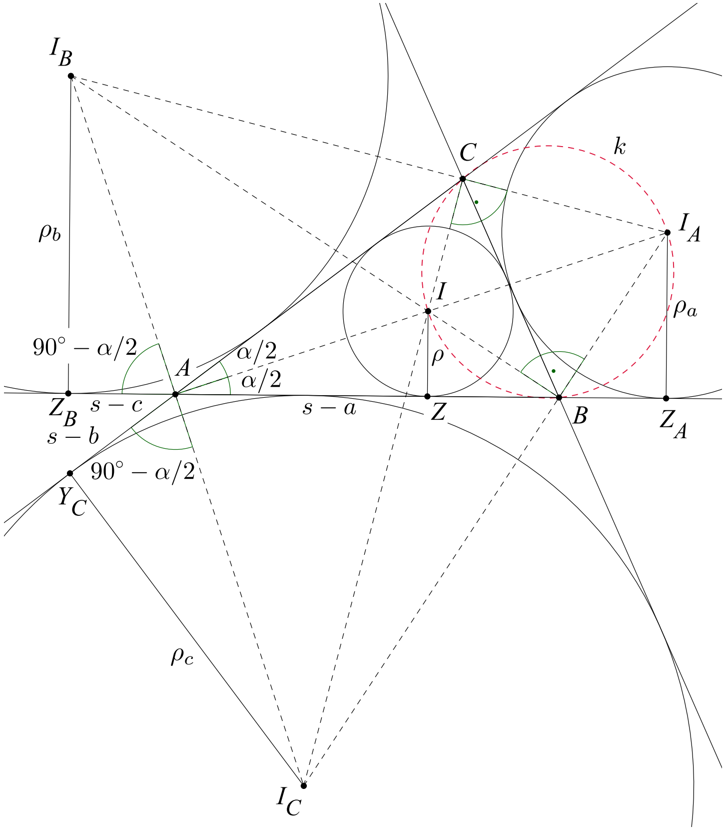

Obr. 4 Čtvrté odvození Heronova vzorce

S přihlédnutím ke vztahům (10) a (11) výše uvedený vztah upravíme:

$$S = \sqrt{|AC| \cdot |AB| \cdot |AC| \cdot |AB| \cdot \sin^2 \frac{\alpha}{2} \cos^2 \frac{\alpha}{2}} =$$

$$= \sqrt{|AI| \cdot |AI_A| \cdot |AI_C| \cdot |AI_B| \cdot \sin^2 \frac{\alpha}{2} \cos^2 \frac{\alpha}{2}} =$$

$$= \sqrt{|AI| \cos \frac{\alpha}{2} \cdot |AI_A| \cos \frac{\alpha}{2} \cdot |AI_C| \sin \frac{\alpha}{2} \cdot |AI_B| \sin \frac{\alpha}{2}} =$$

$$= \sqrt{s(s-a)(s-b)(s-c)}.$$

Poznámka. Poslední rovnost vyplývá z následujících identit, viz obr. 4:

$$|AI|\cos\frac{\alpha}{2} = |AZ| = s - a, \qquad |AI_A|\cos\frac{\alpha}{2} = |AZ_A| = s,$$

$$|AI_C|\sin\frac{\alpha}{2} = |AI_C|\cos\left(90^\circ - \frac{\alpha}{2}\right) = |AY_C| = |CY_C| - |AC| = s - b,$$

$$|AI_B|\sin\frac{\alpha}{2} = |AI_B|\cos\left(90^\circ - \frac{\alpha}{2}\right) = |AZ_B| = |BZ_B| - |AB| = s - c.$$

Úloha 1

Dokažte identitu (11) (obr. 4).

Řešení. Čtyřúhelník I_BCBI_C je tětivový (obr. 5), průměrem kružnice k jemu opsané je úsečka I_BI_C. Uvažme osově souměrný obraz B' bodu B podle přímky I_BI_C. Protože přímka I_BI_C je vnější osou úhlu CAB, leží tento bod na kružnici k a také leží na přímce AC. Identita

$$|AI_C| \cdot |AI_B| = |AB'| \cdot |AC| = |AB| \cdot |AC|$$

vyplývá z různých vyjádření mocnosti bodu A ke kružnici k.

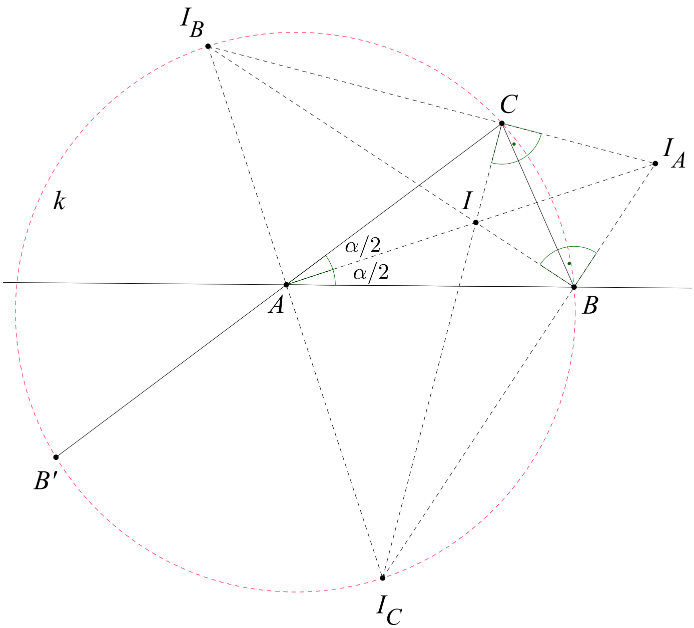

Obr. 5 Řešení úlohy 1

Úloha 2

Dokažte platnost vztahu

$$S = \sqrt{\rho\,\rho_a\,\rho_b\,\rho_c},$$

kde ρ_a, ρ_b, ρ_c jsou poloměry kružnic připsaných stranám a, b, c trojúhelníku ABC atd.

Řešení. Vyjdeme ze vzorce, který jsme použili při čtvrtém odvození Heronova vzorce a upravíme ho následovně:

$$S = \sqrt{|AI| \cdot |AI_A| \cdot |AI_B| \cdot |AI_C| \cdot \sin^2 \frac{\alpha}{2} \cdot \cos^2 \frac{\alpha}{2}} =$$

$$= \sqrt{|AI| \sin \frac{\alpha}{2} \cdot |AI_A| \sin \frac{\alpha}{2} \cdot |AI_B| \cos \frac{\alpha}{2} \cdot |AI_C| \cos \frac{\alpha}{2}},$$

přičemž (viz obr. 4):

$$|AI| \sin \frac{\alpha}{2} = \rho,$$

$$|AI_A| \sin \frac{\alpha}{2} = \rho_a,$$

$$|AI_B| \cos \frac{\alpha}{2} = \rho_b,$$

$$|AI_C| \cos \frac{\alpha}{2} = \rho_c.$$

Literatura

[1] *Švrček, J. Vanžura, J.*: Geometrie trojúhelníka. Polytechnická knižnice, SNTL, Praha, 1988.

[2] *Polák, J.*: Přehled středoškolské matematiky. Prometheus, Praha, 2008.

[3] *Dunham W.*: Journey through Genius. Penguin Books, 1991.